

KAROLINA KARCZ-NAWROCKA
Uniwersytet Jagielloński

Sytuacja Kościoła scjentologicznego w Rosji na podstawie wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i rosyjskiego prawa wyznaniowego

Słowa kluczowe: Kościół scjentologiczny, rosyjskie prawo wyznaniowe, definicja religii, nowe ruchy religijne, niebezpieczne związki religijne, wolność religii, Europejska Konwencja Praw Człowieka, Europejski Trybunał Praw Człowieka, Federacja Rosyjska

Wprowadzenie

Artykuł¹ jest analizą wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (ETPCz, Trybunał) w Strasburgu z 16.02.2015 r., dotyczącego sporu pomiędzy Kościołem scjentologicznym działającym na terenie Sankt Petersburga a Federacją Rosyjską. Przedstawiciele Kościoła scjentologicznego zarzucili Federacji Rosyjskiej naruszenie art. 9. ETPCz. Zaskarżony został m.in. nakaz udowodnienia organom rejestracyjnym 15-letniego okresu istnienia, a także przewlekłość postępowania i nieuznanie Kościoła scjentologicznego za religię. ETPCz już wcześniej prowadził sprawę, w której Rosji zarzucono niezgodność 15-letniego okresu istnienia z normami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPCz, Konwencja). Skargę złożył wówczas Kościół scjentologiczny w Moskwie. Zostało mu przyznane zadośćuczynienie, a w wyroku Trybunał poddał rosyjskie prawo wyznaniowe ostrej krytyce².

Celem artykułu jest wskazanie przyczyn obecnej sytuacji Kościoła scjentologicznego w Rosji (ze szczególnym uwzględnieniem Sankt Petersburga) oraz prognoza wydarzeń związanych z jego rejestracją na podstawie zarówno wyroku ETPCz, jak i prawa wyznaniowego. Jednocześnie zostanie zaznaczona kwestia zdefiniowania pojęć: „religii” oraz „niebezpiecznych związków religijnych”

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej, obronionej na WPiA UJ pt.: *Analiza artykułu 9. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w kontekście wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczącego rejestracji Kościoła scjentologicznego w Sankt Petersburgu.*

² *Kościół scjentologiczny w Moskwie v. Rosja*, Nr 18147/02, orz. Izby z 5.04.2007 r.

w EKPCz. W pracy będzie stosowane pojęcie „związków religijnych”³, które należy odróżnić od „religii”.

Kościół scjentologiczny często uznawany jest za niebezpieczny związek religijny, błędnie w pracach naukowych z dziedziny prawa określane jako: „sekta”⁴. W artykule nie zostanie rozstrzygnięta kwestia niebezpiecznego charakteru Kościoła scjentologicznego, ponieważ jest to przedmiot takich nauk, jak religioznawstwo, psychologia religii czy socjologia religii. Na potrzeby artykułu wystarczy stwierdzenie, że charakter Kościoła scjentologicznego wywołuje liczne kontrowersje. Dla poparcia tej hipotezy można przywołać niejednoznaczny stosunek państw⁵ w kwestii rejestracji Kościoła scjentologicznego oraz bogatą literaturę⁶, przedstawiającą argumenty na rzecz obu stron dyskursu.

Rosyjskie prawo wyznaniowe w świetle norm EKPCz

Tematem artykułu nie jest analiza art. 9 EKPCz. Jednak ze względu na przedstawienie prawa wyznaniowego w Rosji oraz wyroku dotyczącego Kościoła scjentologicznego w Sankt Petersburgu, należy nakreślić najważniejsze poglądy dotyczące art. 9. oraz rosyjskiego prawa wyznaniowego z perspektywy rosyjskiej doktryny. Rosyjska nauka w większości podziela poglądy prezentowane przez zachodnią doktrynę, np. polską⁷ czy belgijską⁸. Równie często

³ Podstawową cechą „związku religijnego” jest struktura organizacyjna. To zdecydowanie odróżnia od pojęcia „religii”. „Religia” jest pojęciem szerszym, a jej wyznacznikiem jest m.in. „związek religijny”. W pracy pojęcie: „związek religijny” jest stosowane w odniesieniu do organizacji czy ruchów, których celem jest szeroko rozumiana „religia”, a jej członkowie auto-identyfikują dany związek, jako związek o charakterze religijnym.

⁴ W literaturze prawniczej można spotkać się z licznymi pojęciami określającymi „niebezpieczne związki religijne”. Pojęcia takie jak „nowy ruch religijny” czy „sekta”, są błędne, ponieważ pierwszy termin odnosi się do czasu istnienia związku religijnego, a nie zagrożenia. Pojęcie „sekta” w potocznym języku jest utożsamiane z niebezpiecznymi związkami religijnymi. Jednak zgodnie z nauką (np. Joachim Wach) definicją jest to religia, która powstała na gruncie innej religii. W tym znaczeniu zarówno nowe związki religijne, jak i sekty nie muszą stanowić zagrożenia, dlatego też nie powinny być utożsamiane z niebezpiecznymi związkami religijnymi. Przez niebezpieczne związki religijne należy rozumieć: „bezprawne działania związane z manipulacją psychiczną, zniewoleniem fizycznym lub uzależnieniem psychicznym, prowadzące do degradacji osób poddawanych takim praktykom lub nawet zagrożenia życia” (za: M. Hucal, *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, H. Beck, Warszawa 2012, s. 53.).

⁵ Bardzo dobrym przykładem jest dyskusja prowadzona w Niemczech. Takie państwa jak np. Dania, Finlandia, Polska czy Francja nie uznały Kościoła scjentologicznego za religię w przeciwieństwie do: Szwecji i Hiszpanii

⁶ Przykładowe opracowania: U. Cabert, *Scientology greift an*, Econ Verlag 1997, Roy Wallis, *The road to total freedom: a sociological analysis of scientology*, Columbia University Press, 1977.

⁷ Znaczna część poglądów analizowanych w niniejszym artykule, pokrywa się z poglądami przedstawionymi w komentarzu do EKPCz L. Garlickiego czy opracowaniu dot. wolności religijnej M. Hucal.

⁸ Przykładem są tłumaczenia na język rosyjski opracowań np. W. Fautre *Секты или религии перектмивы в свете прав человека в: Новые религии в России: двадцать лет спустя*, Sankt Petersburg 2013, s. 58. (wersja rosyjskojęzyczna lub angielskojęzyczna).

można spotkać się z krytyką rosyjskiego prawa wyznaniowego głoszoną przez rosyjską naukę. Podkreślane są nie tylko argumenty dotyczące niezgodności ustawy z EKPCz, ale także z Konstytucją Federacji Rosyjskiej.

Nie są to jednak jedyne głosy w rosyjskiej doktrynie. Można odnaleźć również liczne opracowania, w których – w wyniku zaniepokojenia prozelityzmem prowadzonym przez nowe związki religijne – zostaje wyrażone niezadowolenie ze zbyt dużej otwartości prawa wyznaniowego⁹ lub też przedstawiona jest przeznaczona wykładnia artykułów EKPCz, przyznająca rosyjskiej Cerkwi większe prawa niż pozostałym związkom religijnym¹⁰.

W rosyjskich opracowaniach autorzy zwracają uwagę na jeszcze dwa aspekty. Pierwszym z nich są media, które odgrywają znaczącą rolę w prowadzonym dyskursie, niejednokrotnie przekraczając granice dozwolonej krytyki, a tym samym zasadę równości. Drugim – wypowiedzi władz wyznaczające w dużym stopniu kierunek dialogu¹¹.

Dyskusja ma miejsce w czasie, gdy w Rosji religia przechodzi renesans: odsetek osób religijnych wzrasta, a religia nabiera znaczenia nie tylko na płaszczyźnie życia prywatnego, ale również publicznego¹².

W 1997 r. – rok po wejściu do Rady Europy (RE) – w Rosji została nowelizowana ustawa dotycząca prawa wyznaniowego. Zgodnie z jej treścią wymagana stała się ponowna rejestracja wszystkich związków religijnych¹³, a także zostały wprowadzone nowe pojęcia. Związki wyznaniowe (*религиозная объединения*), jako ogólna kategoria, dzieliły się na grupy religijne (*религиозная группа*), czyli niezarejestrowane związki, które w konsekwencji nie posiadały osobowości prawnej, a także organizacje religijne (*религиозная организация*), czyli zarejestrowane związki posiadające osobowość prawną oraz opierające działalność na statucie i prawie wewnętrznym. Po nowelizacji związek religijny, który rozpoczyna swoją działalność, powinien był zgłosić odpowiednim organom o ukształtowaniu swoich struktur i rozpoczęciu funkcjonowania. Następnie był zobowiązany składać co trzy lata sprawozdania ze swojej działalności, w celu wykazania ciągłości. Następnie po 15 latach musiał złożyć wnioski o rejestrację sporządzony na podstawie dotychczasowych sprawozdań. Grupa zakładająca organizację religijną musiała składać się z przynajmniej 10 rosyjskich obywateli powyżej 18. roku życia, którzy zamieszkiwali na terenie jednej miejscowości¹⁴.

⁹ *Стандарты Европейского Суда по правам человека и российская правоприменительная практика: сборник аналитических статей*, pod red. M. R. Voskobitova, Anakharsis, Moskwa 2005, s. 337.

¹⁰ E. Mirosznikowa, *Новые религиозные движения в контексте современного прозелитизма в: Новые религии в России: двадцать лет спустя*, Sankt Petersburg 2013, s. 20–23.

¹¹ *Стандарты Европейского...*, s. 338.

¹² *Ibidem*, s. 337.

¹³ M. Hucal, *op. cit.*, s. 138–139.

¹⁴ Ustawa: Свобода совести и о религиозных объединениях з dnia 24.09.1997 r. <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=182807> [dostęp: 5.08.2015 r.].

Jeszcze jako grupa religijna dany związek miał zapewnioną możliwość nauczania religii i wychowywania wyznawców zgodnie z zasadami swojej religii, a także prowadzenia nabożeństw czy innych rytuałów lub ceremonii¹⁵. Wymieniony katalog sfer działalności religijnej należy ocenić jako ubogi: poza ograniczonym kultem i nauczaniem w obrębie własnych wyznawców, nie zostały dozwolone inne czynności. Natomiast organizacja religijna – oprócz osobowości prawnej – posiadała nieograniczony zakres działalności życia religijnego. Ten zapis powodował nierówne traktowanie grup religijnych względem organizacji religijnych.

Krytyka rosyjskiego prawa wyznaniowego

RE ostro krytykowała ustawę już rok po jej ustanowieniu. 2.06.1998 r. sporządzono raport Komitetu Monitorującego, a 26.03.2002 r. przyjęto rezolucję 1278(2002). Główne zarzuty oparte były na braku dokładnych norm opisujących procedurę rejestracji oraz udokumentowania 15-letniej działalności. Problem ten polegał m.in. na braku możliwości przedstawienia wymaganych zaświadczeń w dniu wejścia ustawy w życie, ponieważ wcześniej nie istniały odpowiednie dokumenty, a organy nie posiadały wymaganych kompetencji. Problem stanowiły także nieujednoliczone normy: w praktyce taki stan powodował, że na terenie niektórych regionów przestrzegano prawa lokalnego, zamiast federalnego. Kolejna kwestia, na którą RE zwróciła uwagę, to decyzje władz rządowych; niektóre z nich były niezgodne z ustawą, ponieważ zaostrzały już dyskryminujące normy. W konsekwencji nowe prawo chroniło tylko „tradycyjne” związki religijne, a tym samym naruszało zasadę pluralizmu i przejawiało postawę dyskryminacyjną¹⁶.

Krytyka znowelizowanego prawa płynęła nie tylko od wspomnianej wcześniej rosyjskiej doktryny, ale również ze strony rosyjskich organów. Rzecznik Praw Obywatelskich zwracał uwagę na niezgodność ustawy z EKPCz i przestrzegał przed konsekwencjami, takimi jak przegrane sprawy przed ETPCz¹⁷.

Ireneusz Kamiński w swoim artykule przywołuje słowa przewodniczącego komisji pracującej nad nowelizacją. Miał on powiedzieć: „[nowe prawo ma] stworzyć zaporę dla religijnej ekspansji w Rosji, przeszkodzić w rozwoju totalitarnych sekt i ograniczyć działania zagranicznych misjonarzy, równocześnie stwarzając warunki dla działalności naszych tradycyjnych religii i wyznań”¹⁸. Powyższa wypowiedź wskazuje na dyskryminacyjny charakter ustawy, ponieważ miała na celu umożliwić arbitralne podejmowanie decyzji w kwestii tego, który związek religijny zostanie zarejestrowany. Pomimo to

¹⁵ Ustawa: Свобода совести и о религиозных объединениях z dnia 24.09.1997 r. <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=182807> [dostęp: 5.08.2015 r.].

¹⁶ Rezolucja Rady Europy 1278(2002).

¹⁷ I. Kamiński, *Wolność myśli, sumienia i wyznania w orzecznictwie ETPCz za lata 2008–2010*, „Europejski Przegląd Sądowy”, 2010 (11), s. 35.

¹⁸ Ibidem, s. 35.

w Rosji dalej pojawiały się opinie zarzucające nowej ustawie zbyt szerokie kompetencje i zbyt łatwą możliwość rejestracji związków religijnych¹⁹.

Kościół scientologiczny w Sankt Petersburgu

Kościół scientologiczny pierwsze starania o zarejestrowanie rozpoczął w 1984 r. Zakończyły się one jednak niepowodzeniem. Następne kroki podjęto dopiero po zmianie ustroju. Dwa lata przed nowelizacją prawa wyznaniowego i rok przed wejściem Rosji do RE został złożony wniosek z prośbą o zarejestrowanie. Po dwóch latach, z powodu braku odpowiedzi, przedstawiciele Kościoła scientologicznego wystosowali zapytanie do Petersburskiego Departamentu Sprawiedliwości o powód tak długiego czasu oczekiwania na reakcję. W odpowiedzi otrzymali informację, że sprawę pozostawiono bez rozpoznania ze względu na brak opinii ekspertów (religioznawcy i osoby zajmującej się w Dumie prawem wyznaniowym), o którą poprosili po otrzymaniu wniosku.

Kolejne działania podjęto w 2002 r., kilka lat po przeprowadzonej nowelizacji prawa wyznaniowego. Przedstawiciele Kościoła scientologicznego w Petersburgu ponownie złożyli wniosek o rejestrację do odpowiedniego organu wraz z wymaganymi dokumentami, potwierdzającymi 15-letnie istnienie i działalność na terenie Sankt Petersburga. Po miesiącu wniosek został odrzucony z powodu trzech braków formalnych. Po uzupełnieniu braków formalnych wniosek został ponownie złożony. W odpowiedzi Kościół scientologiczny otrzymał informację, że ze względu na konieczność przeprowadzenia konsultacji z ekspertami czas na odpowiedź zostanie wydłużony. Wniosek ponownie został odrzucony w wyniku wskazania kolejnych ośmiu braków formalnych, nieudokumentowania 15-letniego okresu istnienia oraz negatywnej opinii religioznawcy. W odpowiedzi Kościół scientologiczny wystąpił do Departamentu Sprawiedliwości o opinię religioznawcy oraz uzasadnienie przyczyn, dla których podważono 15-letni okres istnienia. Jednak Departament Sprawiedliwości nie przesłał dokumentów i dodał, że w ramach prawa uznaniowego mógł odmówić rejestracji. Kościół scientologiczny – w wyniku interwencji Rzecznika Praw Obywatelskich – otrzymał opinię religioznawcy datowaną na miesiąc po otrzymaniu odmowy i wystawioną przez sekretarza naukowego Państwowego Muzeum Historii Religii Sankt Petersburga. Ombudsman skrytykował opinię specjalisty, uznając ją za prywatną, niewyrażającą zdania całego środowiska.

Złożono nowe wnioski, które kolejno zostały odrzucone z powodu braków formalnych i nieudowodnienia 15-letniego okresu istnienia. Natomiast Departament Sprawiedliwości dalej odmawiał wglądu w opinię, twierdząc, że nie ma takiego obowiązku.

Kolejnym krokiem Kościoła scientologicznego było wstąpienie na drogę sądową. Obie instancje podtrzymały decyzję Departamentu Sprawiedliwości.

¹⁹ *Стандарты Европейского...*, s. 337.

W wyroku sąd stwierdził, że rada miasta przekroczyła swoje kompetencje potwierdzając 15-letnie istnienie Kościoła scjentologicznego i podważył ciągłość istnienia tej samej grupy osób w jego obrębie²⁰.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Wyrok dotyczący Kościoła scjentologicznego w Sankt Petersburgu można podzielić na trzy wątki. Po pierwsze, ETPCz uznał, że nie posiada kompetencji do decydowania o religijnym charakterze Kościoła scjentologicznego, ponieważ prawo do podjęcia takiej decyzji mają odpowiednie organy państwowe po zasięgnięciu opinii specjalistów. Zauważył jednocześnie, że we wcześniejszej sprawie – dotyczącej Kościoła Scjentologicznego w Moskwie – specjaliści przyznali scjentologom charakter religijny. Na podstawie tej opinii Departament Sprawiedliwości powinien był opierać swoją decyzję. Była nie tylko wcześniejsza, ale zawierała opinię grona ekspertów, a nie jednego, jak w przypadku omawianego wyroku²¹.

Kolejny zarzut dotyczył błędów popełnionych w trakcie rejestracji oraz podjętych prób wydłużania całego procesu, np. poprzez zwracanie wniosku na podstawie nowych błędów formalnych. ETPCz – na podstawie nieuznania dokumentów rady miasta zaświadczających 15-letnie istnienie i funkcjonowanie oraz z powodu stwierdzenia braku kompetencji organu – uznał, że jest zobowiązany do rozstrzygnięcia tej kwestii i zbadania, czy organy państwowe nie działały arbitralnie. Trybunał zarzucił organom, że nie działały na podstawie i w granicach prawa, ponieważ powinny były uznać dokumenty przedstawiające 15-letnie istnienie. Przepisy prawa federalnego pozwalały władzom lokalnym na sporządzenie takiego zaświadczenia, a zgodnie z treścią ustawy wystarczające było oświadczenie bez udowadniania ciągłości danej grupy. Związek religijny nie może ponosić konsekwencji za reorganizację struktur lokalnych. Na tej podstawie ETPCz uznał, że rosyjskie organy wykreowały względem Kościoła scjentologicznego arbitralne kryteria niepotwierdzone normami prawnymi czy wykładnią²².

Ostatni wątek dotyczył ograniczenia wolności religii w ustawie. Ustęp 2 art. 9 EKPCz wprowadza klauzulę limitacyjną, która umożliwia pewne ograniczenia. Jednak wymagane jest spełnienie kryterium: legalności, konieczności i celowości. W rosyjskim prawie wyznaniowym ograniczenia czasowe i obowiązek rejestracji zostały wprowadzone w ustawie. Jednak według wyroku ETPCz nie wystarczyło to, aby spełnić kryterium legalności, ponieważ ustanowione prawo nie było odpowiednio precyzyjne i dostępne²³. Kryterium

²⁰ Wyrok ETPCz w sprawie *Kościół scjentologiczny w Sankt Petersburgu v. Rosja*, Nr 47191/06, orz. Izby z 16.02.2015 r.

²¹ *Kościół scjentologiczny w Sankt Petersburgu v. Rosja*.

²² *Kościół scjentologiczny w Sankt Petersburgu v. Rosja*.

²³ *Kościół scjentologiczny w Sankt Petersburgu v. Rosja*.

celowości również nie zostało spełnione. Przyczyna uzasadniająca wprowadzenie rejestracji i 15-letniego okresu istnienia nie znajdowała się w katalogu zamkniętym²⁴. Rosja powoływała się na cel ochrony porządku publicznego, któremu miały zagrażać potencjalne zamieszki. Jednak takie uzasadnienie wykraczało poza zakres rozumienia ochrony tego dobra. Dla porządku można przywołać ostatnie kryterium konieczności, które także nie zostało spełnione. Wprowadzenie 15-letniego okresu nie było niezbędne, ponieważ wolność można ograniczyć jedynie w sytuacji wystąpienia wyjątkowych i nagłych okoliczności. Władze państwowe w tej kwestii mają wąski margines swobody uznania zastosowania, a podjęcie decyzji i jej wykonanie podlega nadzorowi²⁵. W wyroku dotyczącym Kościoła scientologicznego w Moskwie ETPCz dodatkowo orzekł, że konieczność ingerencji w wolność nie polega tylko na użyteczności lub pożądanym skutku, ale na silnym i społecznym przekonaniu²⁶. Podsumowując, przekroczenie klauzuli limitacyjnej i arbitralne decydowanie o rejestracji prowadziło do dyskryminacji, a tym samym uniemożliwiało powstanie pluralizmu cechującego państwa demokratyczne. W wyroku nie poruszono natomiast kwestii „prywatnej” opinii religioznawcy, na którą zwrócił uwagę Rzecznik Praw Obywatelskich.

Wykonanie wyroku przez Rosję – zmiana prawa wyznaniowego

W lipcu 2015 r. Rosja znowelizowała ustawę regulującą prawo wyznaniowe. Zmianie uległ art. 11 ust. 5, który wcześniej wprowadzał obowiązek udokumentowania 15-letniego istnienia i funkcjonowania.

Art. 11 ust. 5. dokument [wymagany do rejestracji]: potwierdzający istnienie grupy religijnej na tym terytorium przez okres co najmniej 15 lat, wydany przez samorząd lub [dokument] potwierdzający wstąpienie w scentralizowaną organizację religijną.

Po przeprowadzonej nowelizacji ustawodawca wykreślił obowiązek²⁷:

Art. 11 ust. 5 w przypadku, gdy lokalna organizacja religijna jest częścią scentralizowanej religii, to dokument potwierdzający wstąpienie lokalnej organizacji

²⁴ Są to: bezpieczeństwo i ochrona porządku publicznego, zdrowie, publiczna ochrona moralności oraz ochrona wolności i praw innych osób, [za:] W. Sobczak, *Wolność sumienia i religii. Poszukiwanie standardu europejskiego*, DUET Toruń 2013, s. 560.

²⁵ Wyrok ETPCz w sprawie: *Kościół scientologiczny w Moskwie v. Rosja*, Nr 18147/02, orz. Izby z 5.04.2007 r.

²⁶ *Kościół scientologiczny w Moskwie v. Rosja*.

²⁷ Статья 11.5 документ, подтверждающий вхождение местной религиозной организации в структуру централизованной религиозной организации того же вероисповедания, выданный руководящим органом (центром) централизованной религиозной организации, в случае, если местная религиозная организация входит в структуру централизованной религиозной организации (tłumaczenie autorki).

religijnej w struktury scentralizowanej organizacji religijnej tej samej religii wydaje centralny organ scentralizowanej organizacji religijnej²⁸.

Dodatkowo zniknął również podział z art. 6 ust. 2 na grupę religijną (*религиозная группа*) oraz organizację religijną (*религиозная организация*). W zamian pojawiła się „lokalna organizacja religijna” (*местной религиозной организацией*)²⁹ i centralna organizacja religijna (*централизована религиозная организация*)³⁰.

Nowelizacja ustawy odbyła się stosunkowo niedawno, dlatego nie są jeszcze dostępne szczegółowe komentarze naukowe czy opinie RE. Pojawiają się dopiero pojedyncze zdania specjalistów głoszące m.in., że – pomimo usunięcia niezgodnego z EKPCz udokumentowania 15-letniego funkcjonowania – problem będzie stanowić m.in. podział terytorialny, a także niemożność stworzenia jednostek centralnych na gruncie zasad czy sposobów organizacji³¹ niektórych religii³². Ustawa nie zmieni również praktyki sądów i organów, które interpretując prawo mogą odmawiać lub przewlekać całe postępowanie.

Wykonanie wyroku przez Rosję – rejestracja Kościoła scjentologicznego

Sąd w Sankt Petersburgu 29.06.2015 r. ponownie odmówił rejestracji Kościoła scjentologicznego. Powodem miał być brak dowodów na to, że grupa, która składała wniosek w 2003 r. jest tożsama z tą, która złożyła nowy wniosek³³.

Bardziej zaawansowane jest postępowanie dotyczące Kościoła scjentologicznego w Moskwie. 1.07.2015 r. sąd oddlił apelację od decyzji ministra sprawiedliwości. Decyzja stanowiła odmowę rejestracji statutu Kościoła scjentologicznego w Moskwie³⁴.

²⁸ W tłumaczeniu artykułu problem wywołało duże nagromadzenie wyrazu: „religia” w różnych znaczeniach. Jednak ze względu na oddanie pełnego charakteru normy nie było możliwe zastąpienie tego terminu innym, np. „wyznanie”, ponieważ zatracony byłby wymiar transcendentálny.

²⁹ Składa się z minimum 10 członków, którzy ukończyli 18 lat i zamieszkują na stałe na terenie danego miasta lub wsi.

³⁰ Składa się z minimum trzech „lokalnych organizacji religijnych” tej samej religii.

³¹ Np. w przypadku, gdy religia nie posiada hierarchicznej struktury.

³² *Стандарты Европейского...*, op.cit., s. 345.

³³ <http://www.vsrp.ru/> [dostęp: 12.08.2015 r.], strona rosyjskiego Sądu Najwyższego. <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=59281> [dostęp: 12.08.2015 r.], agencja prasowa.

W internecie autorka artykułu nie dotarła do oficjalnych wypowiedzi rzeczników. Jedyne dostępne informacje można odnaleźć na portalach informacyjnych. Interfax jest pierwszą międzynarodową agencją prasową w Rosji, powstała po zmianie systemu.

³⁴ <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=59312> [dostęp: 12.08.2015 r.], agencja prasowa.

http://www.rapsinews.ru/moscourts_news/20150701/274049100.html#ixzz3evCaNJhr [dostęp: 12.08.2015 r.], rosyjska agencja prawnej i sądowej informacji.

W trakcie rutynowej kontroli wniosku³⁵ okazało się, że wyraz „scjentologia” został już zarejestrowany jako znak towarowy, co uniemożliwia zarejestrowanie go jako religii³⁶. Następnie 23.11.2015 r. sąd w Moskwie zakazał dalszej działalności Kościoła scjentologicznego, wykreślając go z rejestru. Sędzia Michaił Kazakow wystosował wcześniej zapytanie do ministra sprawiedliwości o legalność działania scjentologów jako religii. W odpowiedzi otrzymał decyzję, zgodnie z którą Kościół scjentologiczny działa niezgodnie z prawem federalnym³⁷. Kościół scjentologiczny odwołał się od decyzji do Sądu Najwyższego, zauważając, że zgodnie z prawem federalnym rejestracja „scjentologii” jako znaku towarowego nie uniemożliwia jednoczesnej rejestracji jako religii. Zarzucano też bezpodstawne nieuznanie literatury i symboliki scjentologów jako religijnej³⁸. 15.01.2016 Sąd Najwyższy przyjął odwołanie³⁹. Na czas pisania artykułu (04.2016r.) wyrok jeszcze nie zapadł. Na podstawie sytuacji Kościoła scjentologicznego w Moskwie można prognozować wystąpienie w Sankt Petersburgu podobnych utrudnień do tych, z jakimi mają do czynienia scjentolodzy z Moskwy.

Częsty zarzut podnoszony wobec rosyjskich sądów polega na nieorzekaniu zgodnie z postanowieniami EKPCz, a także na niewykonywaniu wyroków ETPCz w pełni. Zarzuty dotyczą także Sądu Najwyższego⁴⁰.

Nieznana jest jeszcze reakcja RE – nie tylko w kwestii nowego prawa wyznaniowego, ale również rejestracji Kościoła scjentologicznego w Sankt Petersburgu⁴¹. Posługując się ponownie przypadkiem scjentologów w Moskwie należy wspomnieć o reakcji Komitetu Ministrów z dnia 7.12.2015 r. w związku z wykreśleniem Kościoła scjentologicznego w Moskwie⁴².

³⁵ Wyrok ETPCz nie nakazał wznowienia postępowania rejestracyjnego, jednak zgodnie z sprawą *Verein gegen Tierfabriken Schweiz v. Szwajcaria* Nr 32772/02 orz. z 30.06.2009 r., w przypadku gdy Kościół scjentologiczny zwróciłby się z kolejnym wnioskiem rejestracyjnym – co miało miejsce – organy rejestracyjne na podstawie wyroku powinny go zarejestrować. W Rosji jednak po raz kolejny odmówiono rejestracji, a tym samym nie wykonano wyroku ETPCz.

³⁶ http://www.rapsinews.ru/moscourts_news/20150701/274049100.html#ixzz3evCaNjHr [dostęp: 12.08.2015 r.].

³⁷ http://www.rapsinews.ru/moscourts_news/20151123/274967322.html [dostęp: 1.04.2016 r.].

³⁸ http://www.rapsinews.ru/moscourts_news/20151123/274967599.html [dostęp: 1.04.2016 r.].

³⁹ http://www.rapsinews.ru/moscourts_news/20160115/275206768.html [dostęp: 1.04.2016 r.].

⁴⁰ A. Burkow, *Конвенция о защите прав человека в судах России*, Wolters Kluwer, Moskwa 2010, s. 222.

⁴¹ Wraz z wejściem w czerwcu 2010 r. Protokołu 14 EKPCz, Komitet Ministrów Rady Europy zwiększył swoje kompetencje w kwestii przeprowadzania kontroli wykonywanych wyroków. Komitet Ministrów ma możliwość złożenia wniosku do ETPCz o wykładnię wyroku oraz w sytuacji, gdy uzna, że wyrok nie został wykonany, może zwrócić się z pytaniem o wykonanie wyroku. Gdy ETPCz nie będzie podzielać opinii Komitetu i uzna, że wyrok został wykonany, każe zamknąć sprawę, natomiast gdy również stwierdzi niewykonanie wyroku, to zwróci sprawę Komitetowi, który zastosuje odpowiednie środki w celu realizacji, [za:] J. Skrzydło, *Wykonanie wyroku ETPCz*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2010 (11), s. 10.

⁴² DH-DD(2016)7 8.01.2016 r. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805ceedd#search=church%20of%20scientology> [dostęp: 1.04.2016 r.].

Próbując przewidzieć przyszłe kroki RE nie należy zapominać o elementach, które bezpośrednio wpływają na to, jakich środków może użyć Komitet Ministrów, by doprowadzić do realizacji wyroku przez rosyjskie organy w części dotyczącej rejestracji Kościoła scjentologicznego. Po pierwsze, Kościół scjentologiczny ma kontrowersyjny charakter, co może spowodować, że rozwiązanie sytuacji nie będzie stanowiło priorytetowego zadania w najbliższym czasie – zwłaszcza biorąc pod uwagę aktualną sytuację na Wschodzie: niedawne działania wojenne na terenie Gruzji, wojnę na Ukrainie, czy napiętą sytuację w Mołdawii. Wyraźnie widać, że Rosja łamie prawa człowieka, które są obwarowane znacznie silniejszą ochroną. Dlatego naturalne jest, że w pierwszej kolejności państwa będą dążyły do przestrzegania norm chroniących ważniejsze dobra, takie jak życie. Równie istotnym czynnikiem jest gospodarka i jej wpływ na sytuację międzynarodową. W tym przypadku istotną rolę odgrywają powiązania pomiędzy państwami pod względem dostaw gazu. Wszystko to w znacznym stopniu wpływa na działania Komitetu Ministrów. Nie można również dopuścić, aby podjęte działania spowodowały wystąpienie Rosji z RE, ponieważ doprowadziłyby to do dychotomicznego podziału na państwa przestrzegające demokratycznych zasad i na państwa łamiące je.

Wyrok odegrał też istotną rolę w samym Kościele scjentologicznym: na jego podstawie scjentolodzy chcą zalegalizować swoją religijną działalność w państwach, które do tej pory nie uznają ich za religię⁴³. Nie można zgodzić się z tym założeniem, ponieważ wyrok dotyczy Rosji i nie można go rozszerzyć na inne państwa. Zgodnie z tym co zostało napisane już powyżej, w przypadku kontrowersyjnych związków religijnych ETPCz powołuje się na opinię ekspertów danego kraju. Dlatego w sytuacji, gdy tak jak w np. Danii, Finlandii, Polsce czy Francji⁴⁴, scjentolodzy nie zostali uznani przez specjalistów za religię to równocześnie nie podlegają ochronie art. 9 EKPCz. Niemcy są przykładem państwa, w którym prowadzona jest bardzo ożywiona dyskusja na temat religijnego charakteru Kościoła scjentologicznego⁴⁵. Można również wymienić państwa oficjalnie uznające scjentologów za religię, jak np. Szwecja czy Hiszpania.

⁴³ <http://scjentologia.info/2014/05/29/strasburg-kosciol-scjentologiczny-moskwy-zwyciestwa-przeciwko-rosji-europejski-trybunal-praw-czlowieka-etpc-2007/> [dostęp: 11.08.2015 r.]. Tym orzeczeniem ETPCz potwierdził swój precedensowy wyrok dotyczący Kościoła scjentologicznego w Moskwie, gdzie objął ochroną scjentologów. W opiniach, które pojawiły się po ogłoszeniu wyroku dotyczącym rejestracji w Moskwie, można znaleźć zdanie mówiące, że wyrok ten spowodował, że scjentolodzy zostali objęci ochroną prawną na terytorium wszystkich państw, nad którymi rozciąga się jurysdykcja ETPCz

<http://www.scientologyfacts.ru/64/94.html> [dostęp: 11.08.2015 r.]. Elena Szkljarowa, rzeczniczka Kościoła scjentologicznego w Moskwie, miała powiedzieć: „Ta decyzja nie tylko potwierdza prawa Kościoła scjentologicznego, ale również tworzy ważny precedens, który ma na celu ochronę praw społeczności religijnych w całej Europie”.

⁴⁴ Nie zostali wpisani do rejestru „kościół i innych związków wyznaniowych”.

https://mac.gov.pl/files/ost_e-rejestr_hw_22.01._2015.pdf stan prawny na 22.01.2015 [dostęp: 11.08.2015 r.].

⁴⁵ Ursula Caberta, czołowa postać w prowadzonym dyskursie, jest autorką licznych publikacji poświęconych temu zagadnieniu. Jej badania nie skupiają się tylko na jednostce,

Przyczyny wystąpienia podobnych sytuacji

Źródła dyskryminacji Kościoła scjentologicznego w Rosji można szukać na dwóch płaszczyznach: zarówno w Federacji Rosyjskiej, jak i RE. Na początku można powołać się na słowa Anatolija Kudrjawcewa, jednego z rosyjskich teoretyków, który wyróżnił trzy podstawowe przyczyny złego funkcjonowania prawa⁴⁶ oraz bezpośrednio przyczyny, dla których prawa człowieka nie są realizowane w Rosji⁴⁷.

Większość została omówiona wcześniej, szczególną uwagę należy zwrócić na punkt mówiący o ograniczaniu praw cudzoziemcom i ich nierównym traktowaniu. Kościół scjentologiczny – stosunkowo młody związek religijny, który nie powstał na terenie Rosji – traktowany jest jako religia obca w stosunku do Rosji, a scjentolodzy postrzegani są jako cudzoziemcy.

Przyczyn zaistniałej sytuacji w Rosji należy doszukiwać się również w RE i EKPCz. Oprócz politycznych⁴⁸, gospodarczych⁴⁹, doktrynalnych⁵⁰ czy kompetencyjnych⁵¹ kwestii występują też problemy definicyjne, wynikające z pojęć użytych w art. 9 EKPCz. Pierwszym z nich jest pojęcie „religii”. Wyżej zostało już napisane, że ETPCz nie ma kompetencji do rozstrzygania o religijnym charakterze konkretnej grupy. Dlatego w przypadku, gdy religia ma charakter ogólnoswiatowy, nakazuje państwu, które dotychczas nie uznawało jej religijnego charakteru, zmianę postępowania⁵². Natomiast w przypadku kontrowersyjnego związku religijnego powołuje się na opinie specjalistów

ale również na wpływie na państwo. Według niej Kościół scjentologiczny to system totalitarny, a nie religia.

⁴⁶ Zob. *Стандарты Европейского...*, op.cit., s. 323.

- złe prawo krajowe,
- brak wykwalifikowanych specjalistów (prawników i religioznawców),
- bezpośrednie i celowe naruszenie norm prawa połączone z zaniedbaniami i niechęcią organów do współpracy.

⁴⁷ Zob. *Стандарты Европейского...*, op.cit., s. 324.

- ograniczanie praw człowieka wbrew zasadom wąskiej interpretacji wyjątków,
- odstępowanie od zasady nadrzędności Konstytucji,
- przekraczanie i naruszanie kompetencji organów,
- ignorowanie konstytucyjnej zasady równości (w tym religijnej),
- ograniczanie praw cudzoziemcom i nierówne traktowanie

Do listy warto dodać jeszcze negatywną postawę sędziów względem EKPCz oraz brak motywacji do realizacji jej norm [w:] A.L. Burkow, *Конвенция о защите прав человека в судах России*, Wolters Kluwer, Moskwa 2010, s. 270

⁴⁸ M.in. Rosja wstąpiła do RE w trakcie prowadzenia brutalnych wojen czeczeńskich, łamiąc normy EKPCz. Również w trakcie drugiej wojny czeczeńskiej, gdy nadal naruszano postanowienia Konwencji, RE dalej prowadziła głównie politykę dialogu i współpracy. Obecnie słabe kroki podejmowane są wobec rosyjskiej polityki w stosunku do Ukrainy, Gruzji czy Mołdawii.

⁴⁹ M.in. uzależnienie od dostaw gazu wpływa na podejmowane decyzje.

⁵⁰ M.in. doktryna „marginesu oceny”, pozwalająca na dostosowanie norm do specyfiki kraju, czy doktryna „żywego instrumentu” zakładająca, że państwa strony EKPCz łączą te same wartości, dlatego nie jest konieczne, aby formułować je abstrakcyjnie.

⁵¹ M.in. brak kompetencji umożliwiających ingerencję w prawo krajowe.

⁵² M. Hucal, op. cit., s. 20.

z danego kraju⁵³. Taka sytuacja miała miejsce w analizowanym wyroku. Problem mogłoby rozwiązać stworzenie definicji „religii”, jednak wydaje się to z wielu powodów niemożliwe. Powstała definicja mogłaby być zbyt szeroka, przez co pod ochronę z art. 9 EKPCz podlegałyby np. systemy totalitarne⁵⁴. W przypadku zbyt wąskiej definicji spod ochrony art. 9 EKPCz zostałyby wyjęte religie, które posiadają bardzo zindywidualizowane cechy, jak np. buddyzm w pierwszej fazie, lub inne współczesne ruchy np. ekologiczne czy filozoficzne, które obecnie stoją na granicy, a w niedalekiej przyszłości mogą być uznane za religię. W orzecznictwie starano się określić moment powstania religii jako rozpoczęcie działalności⁵⁵. Jednak to stwierdzenie posiada liczne wady, m.in. skupienie uwagi tylko na aspekcie materialnym, przy pominięciu duchowego. We wszystkich religiach początek ustanawiany jest umownie, ponieważ proces tworzenia religii powstaje w psychice jednostki, lub pod wpływem wspólnego działania grupy, a to uniemożliwia określenia konkretnej daty powstania religii. Podobna sytuacja wiąże się z drugim bardzo istotnym pojęciem „niebezpiecznych związków religijnych”. Obecnie zachodzi proces redefinicji pojęcia „niebezpieczne”. Wcześniej bardzo często było ono identyfikowane z tym, co jest nowe i nieznanne, obecnie coraz częściej w ten sposób definiowane są konkretne poglądy czy nurty stwarzające zagrożenie. Pomimo kilku spraw⁵⁶, które były prowadzone przed ETPCz, Trybunał nie wypowiedział się co do charakteru Kościoła scjentologicznego. W orzecznictwie można wymieni tylko kilka przypadków⁵⁷, w których ETPCz jednoznacznie orzekł o niebezpiecznym charakterze konkretnych związków religijnych. Nienakreślenie wyraźnych granic „religii” i „niebezpiecznych związków religijnych” powoduje, że sytuacje podobne do tej, która ma miejsce w Rosji, będą się powtarzać⁵⁸. Należy się jednak zastanowić, czy stworzenie sztywnych ram nie spowodowałoby więcej szkód, takich jak: zanikanie pluralizmu, dyskryminacja, a w konsekwencji ograniczenie wolności religii.

Zakończenie

Podsumowując należy zauważyć, że zdefiniowanie „religii” mogłoby zapobiec wystąpieniu sytuacji podobnych do tej, jaka ma miejsce w związku

⁵³ Ibidem, s. 20.

⁵⁴ Powstały liczne publikacje porównujące nazizm czy komunizm do religii. Przykład stanowi M. Eliade, *Religia, literatura i komunizm: dziennik emigranta*, przeł. Adam Zagajewski, Puls, bm. 1990.

⁵⁵ W. Sobczak, op. cit., s. 519.

⁵⁶ *Keller v. Niemcy* 36283/97, decyzja o dopuszczalności skargi z 4.03.1998 r. *Leela Forderkreis e. v. i inni v Niemcy*, Nr 58911/00 orz z 06.11.2006 r. W tym miejscu należy wspomnieć również o możliwości krytyki przez państwo pewnych poglądów, które uznawane są za szkodliwe.

⁵⁷ *Riera Blume i inni v. Hiszpania*, Nr 37680/97, orz. Izby z 14.10.1999 r. *Ruch Raelien Suisse v. Szwajcaria*, Nr 16354/06 orz. Izby 13.01.2011 r.

⁵⁸ W tym miejscu wystarczy wspomnieć o podobnych wyrokach: *Izzetin Dogan v. Turcja*, Nr 62649/10 orz. Wielkiej Izby z 26.04.2016 r. *Świadkowie Jehowy i inni v. Austria*, Nr 40825/98, orz. z 31.07.2008 r.

z Kościołem scientologicznym w Rosji, jednak z całą pewnością wywołałoby to nowe problemy. Trudność stanowi również wykonywanie wyroków ETPCz. W celu ograniczenia organom państwowym możliwości nierealizowania wyroków, należy działać na dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, zwiększając kompetencje Komitetu Ministrów czy Trybunału, co w obecnej sytuacji politycznej wydaje się niemożliwe. Po drugie, niezmiernie istotne jest również zwiększanie świadomości specjalistów w Rosji – zarówno pracujących w organach państwowych, prawników, jak i osób odpowiedzialnych za tworzenie specjalistycznych opinii tak, aby wzrosła świadomość i zaprzestano starych praktyk, polegających na celowym wydłużaniu procedur czy podejmowaniu arbitralnych decyzji. Ten proces wymaga jednak czasu. Problemem jest nie tylko postępowanie organów rosyjskich, ale również zbyt łagodna polityka RE. Wprawdzie prawo wyznaniowe zostało znowelizowane, jednak wydaje się, że nie będzie to miało wpływu na celowe wydłużanie i uniemożliwianie zarejestrowania Kościoła scientologicznego w Rosji.

THE SITUATION OF CHURCH OF SCIENTOLOGY ON THE GROUNDS OF THE SENTENCE OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND RUSSIAN RELIGION LAW

Key words: Church of scientology, Russian religion law, definition of religion, new religious movements (NRM), freedom of religion, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, Russian Federation

Summary

The aim of the paper is to present violation of article 9 of the European Convention on Human Rights (freedom of religion) based on the registration of Church of Scientology in St Petersburg. We can find here not only the analysis of motives of Russian Federation (religion law), but also the motives of the Council of Europe (policy towards Russian Federation, the European Convention on Human Rights e.g. definition of religion).

The article focuses mainly on: Russian religion law, the sentence of the European Court of Human Rights regarding the situation of Church of Scientology in St Petersburg and enforcement of the judgment. It will constitute the basis for an attempt to answer the question about religious freedom in the Russian Federation.